

Prof. Dr. Noel MALCOLM

DIPLOMACIA BRITANIKE DHE LIDHJA E PRIZRENIT, 1878-1880

Vitet 1870-1880 ishin një periudhë e jashtëzakonshme në historinë e diplomacisë britanike në Ballkan – të jashtëzakonshme ngaqë, për vite të tëra, Britania kishte lozur një rol udhëheqës. Ishte pikërisht në sajë të reagimit të Sekretarit të Jashtëm Britanik, Lordit Salisbury, ndaj propozimeve që përmbante Traktati i Shën Stefanit ajo që Fuqitë e Mëdha u pajtuan që të vinin së bashku në Kongresin e Berlinit.

“Qarkorja” e Salisberit (Salisbury), e cila kritikonte rreptë secilën dispozitë të Shën Stefanit dhe e cila iu dërgua të gjitha Fuqive të Mëdha më 1 prill 1878, është përshkruar si “një nga Letrat Shtetërore më të madhërishme në historinë britanike” dhe ajo pa dyshim vuri themelet e punës së Kongresit. Por, Salisbury shkonte akoma më larg se atë, duke ndërtuar një pjesë të madhe të strukturës mbi ato themele: duke shfrytëzuar tri marrëveshje të fshehta bilaterale me Perandorinë Otomane, Austro-Hungarinë dhe Rusinë, ai “i kishte konkluduar çështjet e mëdha të Kongresit të Berlinit madje para se ai të mblidhej zyrtarisht”.¹ Kalimi i Qipros nën sundimin britanikë i krijoi Britanisë një interes më të ngushtë në punët e Lindjes së Mesme; kurse diplomacia britanike lozi një rol kyç në vitet që pasuan menjëherë pas Kongresit, kur politika britanike ripërtëriti idenë e një “Koncerti të Evropës” – me fjalë të tjera të një veprimi të bashkërenditur nga Fuqitë e Mëdha, përdorur në këtë rast për të bërë

¹ A. Roberts, *Salisbury: Victorian Titan* (London, 1999), f. 187, 193.

presion mbi qeverinë otomane për t'i përmbushur obligimet e veta të reja sipas Traktatit.²

Ky aktivizim nga ana e Qeverisë Britanike reflektonte rëndësinë që kishte fituar e tërë çështja e "Turqisë Evropiane" në debatin politik britanik gjatë disa viteve të mëparshme. Protestat kundër krimeve otomane (së pari në Hercegovinë, më 1875 dhe pastaj në Bullgari, më 1876) kishin tërhequr turma të mëdha në Britani; ishte pikërisht fushata e tij në këtë çështje në vitet 1876-1877 ajo që rilansoi karrierën politike të Gladstonit plak. Por, nga ana tjetër, shpallja e luftës nga ana e Rusisë kundër Perandorisë Otomane më 1877 dhe mundësia e marrjes dhe pushtimit rus të Stambollit kishte shkaktuar alarm të konsiderueshëm në qarqet politike britanike. Pjesërisht në sajë të avancimeve të vonshme në Azinë Qendrore, ekspansioni rus shihej si kërcënim gjeopolitik ndaj sundimit britanik në Indi. Ideja e dominimit rus në Mesdheun Lindor (dhe me këtë, mbase, edhe kontrollimi i qasjes në Kanalin e Suezit) ishte sidomos shqetësues. Derisa ish-kryeministri liberal, Gladstone përkrahte bullgarët dhe serbët, të cilët i mbronte Rusia, kryeministri konservator Dizraeli shpalli interesin kryesor të Perandorisë Britanike. Nga viti 1878 opinioni publik ishte në anën e Dizraelit dhe ideja e hyrjes në luftë kundër Rusisë në mbrojtje të Turqisë nuk dukej si një ide e huaj për një vend që kishte bërë pikërisht atë – në Krime – vetëm para një çerek shekulli.

Megjithëkëtë, ndonëse opinioni politik britanik ishte i polarizuar në elemente kundër-otomane dhe pro-otomane, do të ishte gabim po të vrojtohej kjo ndasi si çështje e humanitarizmit kundruall *realpolitikës* perandorake. Kishte të tillë në anën e Dizraelit që kishin kundërshtime morale dhe humanitare ndaj rusëve (shtypi katolik, për shembull, ua përkujtonte vazhdimisht lexuesve të vet krimet ruse në Poloni). Ndjenja të tilla u forcuan më 1878 pas lajmeve për dëbimet masive dhe vrasjet masive të myslimanëve (nga rusët, serbët dhe bullgarët) në disa pjesë të Ballkanit. Dhe, në anën e Gladstone-it kishte po ashtu të tillë që mendonin se përkrahja e regjimit otoman ishte *realpolitikë* e rrejshme dhe se një politikë më realiste kërkonte

² Shih sidomos W. N. Medlicott, *Bismarck, Gladstone, and the Concert of Europe* (London, 1956), f.79-98.

krijimin e shteteve të reja nacionale si shtylla të çfarëdo stabiliteti të ardhshëm në rajon.³

Duhet theksuar ndërkaq se këto debate gjeopolitike përmbanin jashtëzakonisht pak diskutime të çështjes shqiptare.⁴ Në të vërtetë, në njëfarë mënyre termet e këtyre debateve sikur mëtojnë të lënë anash shqiptarët nga konsiderimi; ata thjeshtë nuk e kishin vendin në mostrën e këtyre argumenteve. Gladstonianët flisnin vazhdimisht mbi të drejtat kombëtare të të “krishterëve” në Ballkan dhe ndonëse kishte njohuri mbi ekzistimin e shqiptarëve katolikë dhe ortodoksë, shqiptarët përgjithësisht konsideroheshin popullsi myslimane dhe sa herë që përmendeshin “arnautët” ata shpesh asocicoheshin me forcat otomane që ndërmermin masa represive kundër të krishterëve. Nga ana tjetër, dizraelitët kërkonin të mbronin apo të forconin integritetin territorial dhe funksionimin administrativ të Perandorisë Otomane. Ata i konsideronin tokat shqiptare si komponentë kyçe e asaj perandorie në Evropë. Ideja se shqiptarët do të mund të kërkonin po ashtu vetëqeverisje ishte e huaj për ta dhe ata vazhdonin të konsideronin ruajtjen e sundimin otoman mbi shqiptarët si një kusht për stabilitet dhe jo si burim të destabilitetit.

Kështu që, nuk kishte një doktrinë të veçantë udhërrëfyese, nuk kishte vijë dominuese, për të përcaktuar diplomacinë britanike ndaj shqiptarëve. Interpretime të ndryshme ishin të mundshme dhe kishte një prirje që interesat e shqiptarëve të binin gjithnjë në subordinim me interesat e popullatave të tjera apo të njërës apo tjetrës Fuqi të Madhe. Për më tepër, nuk duhet harruar se asnjë vend gjatë kësaj periudhe nuk kishte ndonjë makineri absolute monolitike diplomatike. Historianët bashkëkohorë mëtojnë të flasin për preferencat dhe kërkesat e “Uajt-hallit”, “Ke-Dorsejit” apo të “Ball-placit”, nëse që të gjithë ishin të një mendjeje; në të shumtën e rasteve,

³ Për një studim të gjerë të opinionit publik britanik dhe debatit politik mbi këto çështje, shih W. G. Wirthwein, *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878* (New York, 1935); mbi rolin e Gladstone-it shih po ashtu R. T. Shannon. *Gladstone and the Bulgarian Agitation, 1876* (London, 1963).

⁴ Për një studim të rëndësishëm të referencave të kohëpaskohshme ndaj Shqipërisë në gazetën *Times* gjatë kësaj periudhe, shih R. J. Crampton (‘Kramton’), ‘Anglia dhe Shqiptarët më 1878-1881’, ke A. Buda *et al.*, eds., *Konferenca kombëtare e studimeve për lidhjen shqiptare të Prizrenit, 1878-1881*, 2 vëll. (Tiranë, 1979), f. 394-408, sidomos f. 399-402.

një vëzhgim më i përafërt do të hedh në shesh një debat të brendshëm, në të cilin vepronin interesa dhe qëndrime të shumta dhe të ndryshme. Politika britanike ndaj shqiptarëve gjatë kësaj periudhe, mendoj se është një shembull klasik i këtij fenomeni.

Të fillojmë me “njerëzit në terren” – zyrat britanike konsullare në Prizren dhe në Shkodër. Konzulli Seint Gjon (St. John) arriti në Prizren në vjeshtën e vitit 1879. Detyra e veçantë e tij ishte që, në pajtim me dispozitat e Traktatit të Berlinit, të hulumtonte pozitën e të krishterëve në rajonin e Prizrenit, por, natyrisht, nga ai pritej gjithashtu që të ofronte informacione edhe lidhur me gjendjen e përgjithshme politike atje. Që nga momenti i arritjes së tij atje, ai e konsideronte Lidhjen si një organizatë myslimane – andaj, pra, si armiqësore dhe të rrezikshme. Ai i raportonte Lordit Salisbury se “arritja ime ka shkaktuar kënaqësinë më të madhe në mesin e bashkësisë së krishterë, që në Prizren numëron afro 5000”, dhe se “popullsia myslimane, që numëron afro 25,000... më shikon si spiun”; kurse duke komentuar faktin se i tërë pushteti tani qëndronte në duart e Lidhjes, ai vë në pah se “Zotëria juaj do të shohë se në çmasë të plotë varet tani fati i popullsisë së krishterë dhe ruajtja e sigurisë publike jo nga autoritetet e emëruara nga Porta... por nga një grup fanatikësh të paligje”.⁵ Ai ishte, në fakt, njëri ndër tre konsujt atje, të tjerët, njëri ishte nga Austria (fuqia e cila së fundi kishte pushtuar Bosnjën dhe kishte dërguar trupa në Sanxhakun e Novi Pazarit) dhe Rusia (fuqia e cila kishte dërguar një ushtri në Ballkan një vit më parë); Fakti se shqiptarët vendorë e shihnin me dyshim ardhjen e një trupe të tilla konsullore është lehtë e kuptueshme. Seint Gjoni sikur varej dukshëm nga kolegët e tij konsuj, jo vetëm në marrjen e informacioneve të veçanta, por edhe një formësimin e interpretimit të tij të përgjithshëm lidhur me gjendjen. Si Austria, ashtu dhe Rusia dyshonin lidhur me interesat italiane në këtë pjesë të Ballkanit. Gjithsesi, nuk është e rastësishme që brenda disa javësh nga arritja e tij këtu, Seint Gjon dërgonte telegrame në Londër përplot vërejtje lidhur me manovrimet italiane, dërgimin e ‘propagandës’ italiane përmes misionarëve italianë dhe madje edhe lidhur me thashethënat se

⁵ Public Record Office, Kew (me tej: PRO, F.O. 424/88/101D, St. Gjoni Salisberit, 22 shtator 1879.

Lidhja mëtonte të shndërronte territorin e vet në protektorat italian.⁶ Në të vërtetë, St. John krijoi një miqësi jashtëzakonisht të ngushtë me kolegun e tij rus, Jastrebov dhe i tërë interpretimi i tij i çështjes shqiptare ishte i ngjyrosur nga paragjykimet e Jastrobovit. Kështu, më 1880, argumenti i tij ishte, në bazë të informacionit që i kishte ofruar Jastrebov, se rajoni i Prizrenit i takonte Serbisë, si historikisht, ashtu dhe etnikisht; argumenti i tij ishte se gjysma e shqiptarëve në Kosovë, në të vërtetë nuk ishin shqiptarë të vërtetë, por vetëm sllavë të shqiptarizuar dhe, madje ai pohonte se “dialekti shqip përdorej vetëm nga fiset që banonin malet në perëndim të Prizrenit”.⁷ Pikëpamjet e tij u hodhën poshtë me të drejtë nga diplomati më i lartë britanik, Lordi Edmond Ficomoris (Fitzmaurice), i cili vinte në pah se ato “për vetë atë ishin të dyshimta”. Vetë Ficomorisit informacionet mbi rajonin i vinin nga Kostandin Kristoforidhi, i cili kishte një rrëfim krejtësisht tjetërfare.⁸ Sido qoftë, opinionet e St. John-it duket se nuk patën ndonjë ndikim të madh në formimin e politikës britanike. Ai shërben, në të vërtetë, për të na përkujtuar faktin se njeriu “në terren” nganjëherë mund të jetë edhe më i kufizuar në burimet e tij të informacionit se sa të tjerët që janë larg nga vendi.

Njeriu tjetër më i rëndësishëm në terren ishte Konsulli Kirbi Grin (Kirby Green), në Shkodër. Rasti i tij ishte, në një mënyrë, i ngjashëm me atë të St. Gjonit. Edhe ai sikur ishte nën ndikimin e tepruar të një pjesëtari tjetër të trupit konsular. Por, ndryshe nga St. Gjon, Kirbi Grin kishte një ndikim të vërtetë në bërjen e politikës: ishte ai që bindi Qeverinë Britanike për të miratuar dhënien e Ulqinit, si zgjidhje të mosmarrëveshjes territoriale, që kishte shkaktuar krijimin e Lidhjes.

⁶ S. Rizaj, *Dokumente angleze mbi lidhjen shqiptare të Prizrenit dhe fillimin e copëtimit të Ballkanit (1877-1885)*, 2 vëll. (Prishtinë, 1993), ii, f. 266-70.

⁷ Qeveria Britanike, *Accounts and Papers*, 1880, vëll. 42, Turkey, nr.15, pjesa 2, nos. 67 (St Gjonit Granvillit, 5 qershor 1880), 73 (St. John Fitzmaurice-it, në telegramin e Ficomorisit të 22 korrikut 1880).

⁸ Po ashtu, nr. 75 (Ficomoris Granvillit, 22 korrik 1880); dhe cf. nr. 64, që përmbledh shënimin e Kristoforidhit. St. John reagoi me zemërim për shkak të kundërvënies që ishte bërë (shih PRO, F.O., nr. 163 (St. John Granvillit, 24 janar 1881); ai po ashtu u përgjigj në mënyrë paksa të pandershme, duke shkruar një artikull për *Times* (15 shtator 1880), në të cilin pikëpamjet e tij u shtruan gjerësisht (shih Crampton, ‘Anglia dhe Shqiptarët’, f.401-2).

Personi që ushtroi ndikim vendimtar mbi mendimin e Kirbi Grinit ishte Ritter von Lippich, konsul i përgjithshëm i Austro-Hungarisë në Shkodër. Von Lippich ishte një slloven i italianizuar nga Gorica; ai kishte qëndruar në rajon për mbi një dekadë dhe kishte shërbyer si konsul në Vilajetin e Kosovës.⁹ Përvoja e tij, s'do mend, ishte e një peshe të madhe: Kirbi Grin pajtohej me të pothuajse në çdo gjë dhe u bë, në të vërtetë, një mbështetës aktiv i politikës austriake në rajon. Përkrahja e tillë nuk ishte krejtësisht jashtë linjës së diplomacisë së përgjithshme britanike në këtë periudhë dhe mu pas Kongresit të Berlinit, që varej në masë të madhe nga bashkëpunimi me Austrinë. Megjithëkëtë, Austria kishte interesat e veta të veçanta për të ndjekur, sidomos kur kishte të bënte me tokat shqiptare. Me tërë përkushtimin e madh që kishin ndaj pushtimit të Bosnjës dhe Hercegovinës, austriakët nuk mund të paramendonin të merrnin përgjegjësi të plotë edhe për Shqipërinë. Por, ata kishin frikë nga ambiciet italiane për aneksimin e Shqipërisë dhe mendonin se çfarëdo lëvizje drejt bashkimit të shqiptarëve do të mund të çonte drejt kërkesës për ndonjë lloj protektorati italian. Si protektor e shqiptarëve katolikë, Austria nuk e pëlqente gjithashtu as idenë për një Shqipëri të bashkuar, nga që katolikët do të ishin minoritet në të. Prandaj, politika e preferuar ishte që të viheshin në pah dallimet midis shqiptarëve myslimanë dhe atyre katolikë dhe që të punohej gradualisht drejt krijimit të ndarë të një njësie veriore territoriale të shqiptarëve katolikë – derisa në të njëjtën kohë, të kishte kujdes si ndaj ndonjë fraksioni të panevojshëm me Malin e Zi, ashtu dhe ndaj ndonjë forcimi të panevojshëm të Malit të Zi (gjë që do të mund të inkurajonte ambiciet territoriale ndaj Hercegovinës).¹⁰

Në pajtueshmëri me këtë, Kirbi Grin supozonte se shqiptarët e vetëm që kishin ndonjë prirje serioze autonomiste ishin romano-katolikët; se Lidhja e Prizrenit ishte esencialisht organizatë myslimane; se Lidhja nuk ishte kështu në gjendje të ushtronte çfarëdo

⁹ Shih B. Hrabak, 'Prvi izveštaji diplomata velikih sila o Prizrenskoj Ligi', *Balkanica*, 9 (1978), f. 235-89; këtu f. 250; F. Baxhaku dhe K. Kaser, edit., *Die Stammesgesellschaften Nordalbaniens: Berichte und Forschungen österreichischer Konsuln und Gelehrter (1861-1917)* (Vienna, 1996), f. 38, 49, 55.

¹⁰ Mbi politikën austriake shih H. D. Schanderl, *Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens, 1877-1908* (Wiesbaden, 1971), f. 22, 48-56.

bashkëpunimi me katolikët; dhe se prandaj, Lidhja ishte diç më shumë se një vegël e qeverisë otomane, që kishte lindur vetëm sa për të penguar lëshimin e territorit që kërkohej nga Traktati i Berlinit. E shumta që ai mund të pranonte ishte se Lidhja ishte vegël e qeverisë, që kishte dalë disi jashtë kontrollit. Ai e përdorte këtë argument për të kërcënuar guvernatorin e Shkodrës me një invazion austriak, me arsyetim se kishte pasur një humbje të tillë kontrolli qeveritar në Bosnjë, që kishte bërë të domosdoshëm okupimin austriak të atij territori.¹¹ Sipas mendjes së Kirbi Grinit, forcat e vetme të mundshme motivuese ishin ose politika otomane, ose prirja e lindur e shqiptarëve drejt anarkisë dhe dhunës: duke komentuar mbi titullin “Lidhja e Sigurisë Nacionale” që përdorte Lidhja e Prizrenit, ai shkruante se sikur otomanët të mos rivendosin pushtetin e tyre, “taktika e turbullimit do të përfitojë në Shqipërinë Veriore dhe kështu do të fillojë plaçkitja e krahinave të pasura dhe të pambrojtura, nga që i vetmi kuptim që ka për këta njerëz “siguria kombëtare” është leja”.¹² Ai arriti disi ta mbante këtë pikëpamje madje edhe përkundër raporteve të shumta që vinin në pah se gjendja e sigurisë publike (andaj, së këndejmi edhe trajtimi i të krishterëve) ishin përmirësuar dukshëm me rënien e rajoneve nën kontrollin e plotë të Lidhjes.

Po ashtu, Kirbi Grin me këmbëngulje vazhdonte të ushqente mendimin e tij se nuk kishte dimension “nacional” në aktivitetet dhe ambiciet e Lidhjes. Më 30 shtator 1878, ai raportonte: “Vetëm sa jam i prirë t’i japë rëndësi Lidhjes si një organizatë lokalitetesh nën ndikimin e drejtpërdrejtë të koncesioneve të bëra nga Traktati i Malit të Zi dhe jo si diçka që mishëron çfarëdo trupi të fuqishëm për tërë Shqipërinë”. Rastësisht, ky interpretim u kundërshtua nga një raport i shkruar në të njëjtën ditë nga Konsulli Blant (Blunt) i Larisës, i cili theksonte se shumë ushtarë shqiptarë që kishin dezertuar për t’iu bashkuar Lidhjes ishin tërësisht nga Epiri.¹³ Gjashtë javë më vonë Kirbi Grin insistonte se termi “nacional” nuk duhet marrë si diçka që do të thotë qoftë edhe hija e dëshirës për separatizëm nga sundimi i

¹¹ PRO, F.O. 424/74/324 (Kirbi Grin Salisberit, 8 shtator 1878).

¹² Po aty.

¹³ Rizaj, *Dokumente angleze, i, f. 254-5* (Kirbi Grin Salisberit, 8 shtator 1878), 256-7 (Blant Lajardit, 30 shtator 1878).

Sulltanit'.¹⁴ Gjatë muajve të ardhshëm ai kishte shumë raste për të parë mbështetjen ndaj Lidhjes nga ana e katolikëve të rajonit të Shkodrës dhe për të dëgjuar shprehjen e interesit për autonomi, apo edhe për pavarësi eventuale; megjithëkëtë, ai vazhdoi të trajtonte bashkëpunimin midis muhamedanëve dhe të krishterëve si një anomali dhe të pohonte se vetëm katolikët do të mund të ishin për vetëqeverisje të plotë. Kështu, në prill 1880, ai shkruante: "Për momentin muhamedanët dhe katolikët e kësaj province pa dyshim po punojnë së bashku. Po qe se Porta ua lejon që të vazhdojnë edhe më tej në këtë shteg, lufta që po afrohet... mbase do të rezultojë në vendosmërinë e të krishterëve për t'u ndarë nga sundimi otoman dhe atëherë do të ishte tepër vonë për muhamedanët, të cilët janë minoritet, që t'u kujtohet besnikëria ndaj sulltanit".¹⁵ Një javë më vonë, ai qe i detyruar të vërente: "entuziazmi që ekziston në masë të jashtëzakonshme në mesin e shqiptarëve romano-katolikë nuk ka ardhur vetëm nga vendosmëria për të penguar çfarëdo rënie të territorit të tyre në duart e sllavit, por edhe nga bindja e fshehtë se po lind një rast i favorshëm për të hequr qafet zgjedhen turke; dhe, unë kam vërejtur, për befasinë time, se kjo ndjenjë nuk është e panjohur për shqiptarët myslimanë".¹⁶

Afërsia e Kirbi Grinit me politikën austriake është kyçe për të kuptuar intervenimin më së të rëndësishëm që ai bëri në historinë diplomatike të këtyre territoreve: propagimin e tij për dorëzimin e qytetit dhe të rajonit bregdetar të Ulqinit. Ky plan duket se ishte hartuar nga Kirbi Grin dhe kapiteni Sale (një oficer i Inxhinierëve Mbretërorë, i cili ishte anëtar i Komisionit Kufitar); por ishte Kirbi Grin ai që siguroi pranueshmërinë e tij nga qeveria britanike.¹⁷ Duke i shkruar Londrës, më 29 maj 1880, ai deklaronte: "e kam diskutuar në tërësi me z. Lippich, konsullin e përgjithshëm austriak, çështjen e dhënies së territorit Malit të Zi, në përfundim të Liqenit të Shkodrës, në vend të territorit të definuar në Konventë... Në asnjë pikë unë dhe M.

¹⁴ PRO, F.O. 424/76/485 (Kirbi Grin Salisberit, 11 nëntor 1878).

¹⁵ PRO, F.O. 881/4268/70 (Kirbi Grin Salisberit, 18 prill 1880) (botuar ke B. Destani, ed., *Albania & Kosovo: Political and Ethnic Boundaries, 1867-1946* (Londër, 1999), f. 122).

¹⁶ PRO, F.O. 881/4268/99 (Kirbi Grin Salisberit, 25 prill 1880) (botuar ke Destani, ed., *Albania & Kosovo*, f. 128).

¹⁷ Shih PRO, F.O. 881/4268/237 (memorandumi nga Sale, me datë 4 qershor 1880) (botuar ke Destani, ed., *Albania & Kosovo*, f. 149-50).

Lippich nuk kemi pasur mendim tjetër”.¹⁸ Në një telegram të mëvonshëm, ai përshkruante përparësitë e këtij plani të ri (kundruall që të dy dispozitave origjinale të Traktatit të Berlinit, për lëshimin e Gucisë dhe të Plavës dhe të ashtuquajturit “korti-kompromis” të prillit 1880, sipas të cilit do të lëshoheshin rajonet e shqiptarëve katolikë të Hotit, Grudës dhe Kelmendit); që të gjitha argumentet që shtonte ai koincidonin, në mënyrë implicite, apo edhe eksplicite, me diktatet e politikës austriake. Kështu, ai argumentonte se ishte absolutisht e domosdoshme të gjendej ndonjë territor i banuar nga shqiptarë për t’ia dhënë Malit të Zi, në bazë se ‘kur të pranohet se nga ana shqiptare kompensimi nuk do të jetë i mundur, ai mund të kërkohet në atë të Hercegovinës. Paramendimi i vështirësive që një përpjekje e tillë në një zgjidhje të tillë do t’i sillte Austro-Hungarisë është atraktive për ata që nuk ia duan të mirën Perandorisë, gjë që është e panevojshme të përshkruhet’. Ai vazhdonte të theksonte se një “korti-kompromis” do të dobësonte fatalisht elementin katolik në Shqipërinë Veriore. “Inkorporimi i fiseve të Grudës dhe të Hotit me Malin e Zi do të ishte goditje për vdekje për shpresën e një krahine autonome të Shqipërisë Veriore”. Ai pohonte se dhënia e një territori shtesë bregdetar Malit të Zi do të pakësonte ndikimin e malësorëve malazias në politikën e vendit dhe do ta “bënte Principatën të durueshme, deri në një masë, ndaj ndikimit të forcës luftarake të Fuqive Perëndimore” (dhe, forca më e afërt luftarake, natyrisht, ishte marina Austro-Hungareze). Dhe, ai konkludonte: “Për këto arsye, nga një pikëpamje e Shqipërisë Veriore, është e një rëndësie jetike që fiset romano-katolike të mbeten të paprekura, derisa rrudhja e kufirit deri buzë Lumit Buna dhe humbja e një qyteti të vogël detar, do të ishte më parë përparësi se sa ndryshe”.¹⁹ Ajo që ai quante pikëpamje e “Shqipërisë Veriore” ishte qartë pikëpamje austriake e çështjes së Shqipërisë Veriore.

Në raportin e tij të gjatë të 29 majit, Kibri Grin jo vetëm që sillte argumente për këtë koncesion të ri territorial, por edhe paraqiste pikëpamjet e veta lidhur me implementimin, në tokat shqiptare, të

¹⁸ Rizaj, *Dokumente angleze*, i, f. 299-306 (Kirbi Grin Granvillit, 29 maj 1880), këtu f. 299-300.

¹⁹ PRO, F.O. 881/4327/31 (Kirbi Grin Granvillit, 25 qershor 1880) (botuar ke D. Destani, ed., *Montenegro: Political and Ethnic Boundaries, 1840-1920*, 2 vëll. (Londër, 2001), f. 31).

propozimeve të reformës administrative që ishte paraparë në Traktatin e Berlinit. “Unë ndaj mendimin me z. Lippich”, shkruante ai, “se do të ishte e parakohshme dhe e panevojshme të bëhej përpjekje për zgjerimin e reformës në administratë përtej vijës së tashme të Vilajetit të Shkodrës”.²⁰ Me fjalë të tjera, ai mëtonte se edhe në këtë mënyrë rajoni i dominuar nga katolikë në Shqipërinë veriore të izolohej nga vilajetet e tjera shqiptare dhe të gëzonte trajtim të veçantë. Në këtë pikë, Kirbi Grin hasi në kundërshtim të prerë nga Ambasadori Special i Britanisë në Stamboll, Xhorxh Goshen, i cili protestoi tek Sekretari i Jashtëm, duke u ankuar se e tërë politika ndaj Shqipërisë Veriore dhe asaj Jugore nuk ishte çështje për t’iu besuar një nëpunësi të ulët konsullor dhe duke paraqitur pikëpamjen e vet se një Shqipëri e bashkuar ishte tepër e preferuar.²¹ Në fund, Kirbi Grin nuk përcaktoi politikën afatgjatë ndaj tërë Shqipërisë, por ai lozi një rol të rëndësishëm në vulosjen e fatit afatgjatë të shqiptarëve të Ulqinit.

Kemi parë, pra, se si diplomatët britanikë, mund të ndikoheshin ose nga politika ruse ose nga ajo austriake. Një vend tjetër ushtronte po ashtu një ndikim të fuqishëm në mendësinë britanike: Greqia. Si të krishterë të përvuajtur, grekët kishin tërhequr simpatinë e madhe të galdstonianëve; si trashëgimtarë të supozuar të civilizimit grek, ata qenë të aftë të kapnin interesin e çdo britaniku që kishte edukim klasik. Filhelenizmi ishte rrymë e fuqishme në kulturën politike britanike, me një histori të gjatë dhe të ndershme. Derisa diplomatët në terren duket sikur nuk ishin nën ndonjë ndikim të madh nga ajo, kishte të paktën një figurë eprorë e angazhuar në diplomacinë britanike, që ishte filhelen shumë aktiv: Çarls Dilke (Charles Dilke), i cili u bë Nënsekretar i Shtetit për Punë të Jashtme në vitin 1880 dhe i cili ishte zëdhënës i ri për punë të jashtme në Dhomën e Komunave. I ndikuar nga miku i tij i ngushtë, Lordi Edmond Ficomoris (i cili ndante pikëpamjet e Goshenit për shqiptarët), Dilke ishte i gatshëm të punonte për një Shqipëri të bashkuar, por me një kusht – dhe ky ishte një kusht që në fakt mohonte çfarëdo ideje të shtetësisë së vërtetë shqiptare. Propozimi i tij ishte për një provincë shqiptare që do të kishte jo vetëm status autonomie në kuadër të Perandorisë Otomane,

²⁰ Rizaj, *Dokumente angleze i*, f. 304.

²¹ PRO, F.O. 881/4268/293 (Gosheni Granvillit, 22 qershor 1880) (botuar ke Destani, ed., *Albania & Kosovo*, f. 151-2).

por edhe një “union personal” me Greqinë: me fjalë të tjera, ajo do të sundohej, në cilësi personale, nga mbreti i helenëve.²² Ai e diskutoi këtë ide me Goshenin, i cili s’do mend, e konsideroi atë jorealiste, por i cili dëshironte ta inkurajonte atë që të vazhdonte të mendonte në kuptim të autonomisë shqiptare. “Kam menduar tepër shumë për çështjen shqiptare”, shkruante Goshen. “Autonomia shqiptare në union personal me Greqinë do të ishte një zgjidhje shumë e vlefshme për Evropën, por turqit do të mundoheshin shumë që të mos i lejonin grekët, kurse shqiptarët janë shumë të fuqishëm në Pallat dhe duket se janë të besuar në tërë Perandorinë. Por, autonominë, mendoj se e duan dhe do të duhet ta kenë në ndonjë formë”.²³ Më vonë, atë vit, Dilke diskutoi projektin e tij manar me të Ngarkuarin me Punë të Greqisë në Londër, i cili kërkoi pikëpamjet e qeverisë së tij; por, gjë që s’është për t’u befasuar, asgjë nuk doli nga ajo.²⁴ Dilke edhe pas shtatë vjetësh ende paraqiste këtë propozim, kur shkroi librin *Pozita e tashme e politikës evropiane*. E vetmja gjë që kishte ndryshuar ishte se ai tani predikonte shtyrjen e kufirit grek sa më në veri që ishte e mundur, në mënyrë që Shqipëria “autonome” që i bashkëngjitej do të ishte, në çdo rast, pak më e madhe se territori i rrudhur i Shqipërisë.²⁵

Elemente brenda makinerisë britanike diplomatike ishin kështu në mbështetje të Rusisë (apo të paktën, sipas ndërlikueshmërisë, të protegjeut të saj, serbëve) dhe të Austrisë. Disa të tjerë përkrahnin Greqinë. Nga ana tjetër, askush nuk mbështeste drejtpërdrejt Perandorinë Otomane: qeveria e Dizraelit dhe Salisberit, të cilët ishin aq gatshëm të pengonin shkatërrimin e Turqisë në Evropë në duar të

²² Shih S. Gwynn dhe G.M. Tuckwell, *The Life of the Rt. Hon. Sir Charles Dilke Bart., M. P., ed. i dytë, 2 vëll.* (Londër, 1918), I, f. 328-9. Propozimi duket jopraktik deri në absurditet, por falënderoj Dr. Ian Harrisin për vërejtjen e tij se ai mund të ketë qenë modeluar në bazë të situatës konstitucionale që mbretëronte në kohën kur Elektor i Hanoverit u bë Xhorxhi I i Anglisë, më 1714. Hanoveri ishte teoritikisht një nën-njësi autonome e Perandorisë së Shenjtë Romake dhe ishte i bashkuar vetëm në një bashkim personal me kurorën britanike.

²³ Biblioteka Britanike, Londër, MS Add. 43911, fo. 64r (Gosheni Dilkes, 8 qershor 1880).

²⁴ Po aty, fq. 128 (I Ngarkuari Grek Dilkes, 5 dhjetor 1880, teksti i përfshirë i telegramit që ai ia dërgonte Athinës: ‘Parmi amis Grèce ici parait en faveur projet union personnelle Albanie avec nous pour renforcer nos moyens. En cas approbation moment serait favorable’).

²⁵ Gwynn dhe Tuckwell, *Life of Dilke*, I, f. 250.

Rusisë, iu desh që pas Kongresit të Berlinit t'i përkushtoheshin ushtrimit të presionit mbi otomanët për të plotësuar obligimet e tyre të pakëndshme. Mbase, elementi më pro-turk në diplomacinë britanike të asaj kohe ishte ambasadori në Stamboll, Sir Henry Laylard (Henri Lejlard), i cili kishte arritur ta njihnte mirë botën otomane gjatë punës së tij të mëhershme si arkeolog. Laylard konsiderohej nga të gjithë si "vendës i adaptuar" – me fjalë të tjera, si dikush që ishte mësuar t'i shihte gjërat me sytë e otomanëve – dhe nuk ishte befasi pra që kur Gladstoni (Gladstone) dhe liberalët u kthyen në pushtet, në pranverën e vitit 1880, Laylard u zëvendësua. Ndërkaq, leximi i telegrameve të Lejlardit sugjeron jo se ai ishte në lidhje me agjendën proturke, por vetëm se ai ishte i aftë për njëfarë objektiviteti dhe baraspeshe. Reagimi i tij ndaj vrasjes së Mehmet Ali Pashës në Gjakovë sjell shembull tipik për këtë: ai ia atribuoi atë "pakënaqësisë së atyre që duken të vendosur ta kundërshtojnë të drejtën e Evropës për t'i dorëzuar, pa i pyetur për dëshirën dhe interesat e tyre, në duar të një fuqie të huaj". Dhe, ai vazhdonte: "qëndrimi i tashëm luftarak i shqiptarëve mund t'i atribuohet faktit se në ndarjen e re territoriale të Turqisë në Evropë, ekzistenca e popullatave turke dhe myslimane ka qenë, në masë të madhe, e harruar apo e injoruar. Porta është përgjegjëse për një rezistencë, të cilën çdo popull krenar, i pavarur dhe luftarak natyrisht që do ta bënte po t'i jepej ndonjë fuqie të huaj, që ndryshon nga ai në religjion, ligje, zakone dhe e dyshimtë se do ta deprimojë atë nga liria, pasuria dhe të drejtat e tij të lashta".²⁶

Personi që zëvendësoi Laylardin në verë të vitit 1880, në shumë mënyra, ishte njëri nga diplomatët më impresiv nga të gjithë diplomatët për të cilët po bëhet fjalë këtu. Xhorxh Goshen (George Goschen) ishte i biri i një emigranti gjerman. Ai kishte pasur një karrierë të shkëlqyer në financa, duke u bërë drejtor i Bankës së Anglisë në moshën 27-vjeçare dhe ishte njëri ndër yjet që po ngriheshin në Partinë Liberale. Por ndonëse ai gëzonte besimin si të Gladstonit ashtu dhe të sekretarit të ri të Jashtëm, Lordit Granvill, ai kishte marrë anën e Dizraelit dhe jo të Gladstonit ndaj luftës ruso-turke dhe shikohej me dyshim të madh nga krahu më radikal i Partisë Liberale – krah që kishte qenë më ekstremist antiturk gjatë akuzave për "masakra" të viteve 1870. Detyra kryesore e Goshenit si

²⁶ PRO, F.O. 424/74/353 (Lajard Salibserit, 10 shtator 1878).

ambasador special ishte të bënte presion mbi Sulltanin që të zbatonte obligimet e tij sipas Traktatit të Berlinit. Ai e kreu këtë detyrë me zell të madh, mbi të gjitha gjatë krizës së lëshimit të Ulqinit. (Madje Mbretëresha Viktoria ishte ankuar se ai ishte tepër antiturk).²⁷ Por, ai ishte po ashtu thellësisht i interesuar të zhvillonte një politikë afatgjatë për stabilitetin e tërë rajonit dhe, në këtë kontekst, ai ktheu përqendrimin e tij në çështjen shqiptare. Ai u ndihmua dhe u mbështet nga Lordi Edmond Ficomoris, i cili ishte anëtar i komisionit ndërkombëtar të Rumelisë Lindore dhe kishte treguar një interesim serioz në territoret shqiptare. Ficomoris kishte qenë gjithashtu edhe anëtar liberal i Parlamentit dhe në debatet e stuhishme të vitit 1876 ai kishte sjellë argumente në favor të dhënies së “përparësisë së vetëqeverisjes” për të gjitha krahinat e Turqisë në Evropë.²⁸ Duket se, së bashku, Goshen dhe kolegu i tij, Ficomoris zhvilluan një pozicion që mund të përshkruhet si “realizëm liberal”. Ata ishin në favor të vetëqeverimit, jo vetëm si një e mirë në vete, por edhe nga që mendonin se vetëm krijimi i një numri reciprokisht balancues dhe kundërvënës të shteteve nacionale do të mund të sillte stabilitet afatgjatë në rajon. Kjo, në veçanti, e bëri Ficomorisin të bindej me idenë se do të mund të kishte një vetëdije në lindje nacionale tek shqiptarët – për dallim nga St. John, me të cilin, siç e pamë, ai grindej hapur.

Goshen parashitroi argumentin e tij në një letërdërgesë drejtuar Lordit Granville, shkruar më 26 korrik 1880. Ajo ndahej në dy baza kryesore: korrektësia apo drejtësia në një anë, dhe leverdia apo *Realpolitika*, në anën tjetër. Në anën e korrektësisë, ai vinte në pah se “lëvizja shqiptare është krejtësisht e natyrshme. Një racë po aq e lashtë dhe e veçantë sa e të gjithë të tjerëve që i rrethojnë, ata kanë parë kombësitë e këtyre racave fqinje të merren nën mbrojtjen e fuqive të ndryshme evropiane dhe janë të ushqyer me aspiratat për një qenësi më të pavarur... Në ndërkohë, ata po shohin se atyre nuk po u bëhet

²⁷ Shih T. J. Spinner, *George Joachim Goschen: The Transformation of a Victorian Liberal* (Cambridge, 1973), sidomos f. 68-78; A. D. Elliot, *The Life of George Joachim Goschen, First Viscount Goschen, 1831-1907*, 2 vëll. (Londër, 1911), I, f. 198-240.

²⁸ Wirthwein, *Britain and the Balkan Crisis*, f. 58. Si biri i Markezit të Landsdaunit, Lordi Edmond Ficomoris kishte ‘titull nderi’ dhe kështu kishte të drejtë të ulej në Dhomën e Komunave.

trajtim i njëjtë. Kombësia e tyre po injorohet dhe territori i banuar me shqiptarë po u jepet në veri malazezëve, për të kënaqur Malin e Zi, protegjeun e Rusisë, kurse në jug Greqisë, protegjeut të Anglisë dhe Francës". Ai theksonte se çdo popull do ta kundërshtonte këtë lloj trajtimi dhe mbi këtë bazë ai argumentonte se edhe nëse Lidhja e Prizrenit të kishte pasur ndonjë inkurajim të heshtur nga Stambolli, kjo nuk do të mund "të kalonte vetëm si një manovrim i bërë nga turqit për të ngatërruar Evropën dhe për t'iu shmangur vullnetit të saj". Ai pastaj i qasej argumentit nga këndi i leverdisë gjeopolitike. "Kombësia shqiptare", këmbëngulte ai (duke përdorur një frazë që St. John dhe Kirby Green do të thoshin se nuk ka kurrfarë kuptimi), "është një element që nuk duhet nënçmuar në çfarëdo kombinimesh të ardhshme politike". Në të kundërtën, unë mendoj se mund të shfrytëzohet me një përfitim të madh për interesat e përgjithshme, prandaj edhe do t'i kundërvihem çfarëdo mase parciale që do të mund të pengonte formimin e një krahine të gjerë shqiptare". Nëse një pjesë aq e madhe e territoreve otomane që kishin mbetur në Evropë do t'i dilnin ndorsh Stambollit të molisur, atëherë puna më e mirë do të ishte që sovraniteti otoman të zëvendësohej, jo nga një vakum pushteti, por nga një shtet i shëndoshë i pavarur. Sipas tij, kjo nuk do të ishte gjë e mirë vetëm për stabilitetin e brendshëm të rajonit, por kjo po ashtu do të pakësonte gjasat për ndërhyrje të jashtme. "Nëse do të formohet një Shqipëri e fortë, arsyetimi për pushtim nga një fuqi e huaj në rast të shpërbërjes së Perandorisë Otomane do të ishte dukshëm i dobët. Një Shqipëri e bashkuar do të parandalonte depërtimet e mëtejme në veri dhe Siujdhesa Ballkanike do të mbetej në duart dhe nën kontrollin e racave të cilat tani e banojnë atë... Konsideroj se në përpjesëtim me mundësinë e krijimit të kombësisë shqiptare, mundësia e intervenimit evropian në Siujdhesën Ballkanike do të venitej".²⁹

Ky, pa dyshim, ishte propozimi përgjithësisht i konsideruar me më kujdes për të ardhmen afatgjate të tokave shqiptare, që shtrohej nga ndonjë diplomat britanik gjatë kësaj periudhe. Ai mund të mos ishte shkaktuar drejtpërdrejt nga aktivitetet e Lidhjes së Prizrenit. Megjithatë, ai nisej nga supozimi se edhe shqiptarët kishin të drejtë të kishin qëllimet e tyre politike dhe ishin pikërisht aktivitetet e Lidhjes ato që kishin demonstruar se shumë shqiptarë tashmë kishin qëllime të

²⁹ PRO, F.O. 424/73/34 (Gosheni Granvillit, 26 korrik 1880).

tilla. Për një periudhë fare të shkurtër, ideja e krijimit të një “krahine të unifikuar” të tillë, në fakt, u pranua nga qeveria otomane. Mirëpo, ky ndryshim i përkohshëm i qëndrimit nga ana e autoriteteve otomane nuk mund t’i atribuohet ndikimit të Goshenit, pasi që vendimet kyçe u morën në takimet e kabinetit otoman më 25 dhe 30 maj 1880, kurse Gosheni arriti në Stamboll vetëm më 28 të atij muaji.³⁰ Dhe, kur qeveria otomane më vonë braktisi atë plan, Gosheni nuk ishte në pozitë të kërkonte rikthimin e tij, pasi që ai kurrë nuk mori përkrahjen e duhur për propozimin e tij nga qeveria e vet në Londër. Të shumtën, në një kthim pothuajse paradoksal të argumentit, Gladstone ishte i gatshëm t’i kërcënonte otomanët me mundësinë e pavarësisë shqiptare po të dështonin në kthimin e pushtetit të tyre dhe të detyronin dorëzimin e Ulqinit. Ai shihte kështu unifikimin dhe autonominë e tokave shqiptare jo gjithaq si hap konstruktiv, por si diçka për të cilën otomanët duhej motivuar fuqimisht që t’i shmangeshin.³¹

Çfarëdo që të mund të kenë qenë rrjedhat e mendimit diplomatik britanik në Prizren, Shkodër apo Stamboll, mbetej fakti se vendimet përfundimtare merreshin në Londër. Detyra zyrtare e Goshenit ishte të siguronte detyrimin e provizioneve të Traktatit të Berlinit; ai e bëri këtë me efikasitet të madh; dhe, pastaj, padronët e tij politikë do të çliroheshin nga ngatërresat ballkanike dhe kështu, thjeshtë, nuk kishin më dëshirë të ngatërroheshin vetë më tutje.

³⁰ K. Prifti, ed., *Lidhja shqiptare e Prizrenit në dokumentet angleze, 1878-1881* (Tiranë, 1978), f. 76-9; Spinner, *George Joachim Goschen*, f. 70.

³¹ A. Ramm, ed., *The Political Correspondence of Mr. Gladstone and Lord Granville, 1876-1886*, 2 vëll (Oxford, 1962), i, f. 187 (Gladston Granvillit, 27 shtator 1880: ‘në fund të fundit, t’i ofrohet Shqipërisë deri në Kalamas (sc. Territori shqiptar deri në Krahinën e Kalamasit – ku fillon vendi I banuar nga grekë – pavarësia formale dhe praktike’).

Prof. Dr. Noel MALCOLM

THE BRITISH DIPLOMACY AND THE LEAGUE OF PRIZREN

SUMMARY

The British diplomacy during the period between 1870 and 1880 played a very significant role. Often times, this role was 'pro et contra' in relation to the Ottoman Empire. The liberal Prime Minister Gladstone had adopted not very friendly attitude, while the conservative Prime Minister Disraeli had very opposite thoughts and position.

In this regard, the British Diplomacy had its own view on the Albanian issue, as well. Consular reports and other diplomatic representatives' reports from the ground were very important for political – diplomatic stances of the British Government.

Hence, the British consul, Saint John who visited Prizren in autumn 1879, had an unconstructive approach toward Albanians. He considered the League as a Muslim organization created by the Porte itself for its own interests. He was much influenced for having such a position by his Russian colleague and the personal friend Jastrebov. His influence on Saint John was so deep that in one report he would explicitly express opinion that "Prizren is a Serbian land and the majority of Albanians are Albanian-speaking Slavic population." Anyway, this unsupported thesis was dismissed from the Lord Fitz-Morris. Another important man on the ground was the consul Kirby Grin accredited in Shkodra. Grin had an influential role in British Foreign Policy. He had convinced the British Government to adopt granting the Ulqin as "solution" of the territorial disagreements.

Despite, these positions, there were British diplomats who thought that Albania should've be autonomous, but united with Greece, as did Charles Dealky, a philhellene who was appointed for the Undersecretary of the Foreign Affairs in 1880. One of the distinguished British diplomats of the time, George Goshen who considered Albanians as a warrior's race, who merits as much as other nations, and who were "elements not to be underestimated." The stance of Goshen diplomat was the result of the League of Prizren national activity and the dismissal of subjective stances influenced by different circles in relation to the League and Albanians.